

Швардак М.В. Фасилітація у процесі формування творчої особистості майбутнього педагога. *Професійна підготовка майбутнього педагога в умовах сучасної освітньої парадигми: монографія*. Київ: Кондор, 2015. С. 175-183.

Швардак М.В.

ФАСИЛІТАЦІЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

З'ясовано сутність поняття «фасилітація», окреслено умови ефективної реалізації педагогічної фасилітації студентів ВНЗ на заняттях професійної та практичної підготовки з метою формування творчої особистості майбутнього педагога, визначено фасилітаційні форми і методи, здійснено аналіз їх застосування на практиці.

Ключові слова: *фасилітація, фасилітатор, інтерактивна взаємодія, комунікативні здібності, творча особистість.*

Педагогіка в умовах сьогодення потребує переосмислення ролі та функцій сучасного педагога. Гуманістичні та демократичні підходи до навчання у ВНЗ передбачають пріоритетність адаптаційної та організаційно-консультативної функцій педагога. Тому, на цьому етапі розвитку педагогічної науки змінюється логіка впливу на студента: замість поняття «формування творчої особистості майбутнього педагога» більш виправданим сьогодні є «створення умов для творчої самореалізації майбутнього педагога та підтримка особистості в процесі творчої самореалізації».

Сучасна психолого-педагогічна наука рясніє цілою низкою досліджень, які спрямовані на підготовку сучасного вчителя, якому притаманний не тільки усталений комплекс особистісних характеристик, але й сформованість новітніх, складних, інтегрованих професійно-особистісних утворень, таких як професійна мобільність, педагогічна емпатія, комунікативна креативність,

педагогічна фасилітація тощо. У даному дослідженні зосередимо свою увагу на одному із визначених професійно-особистісних утворень сучасного педагога – педагогічній фасилітації.

Відповідно, *метою дослідження* є аналіз реалізації педагогічної фасилітації у процесі формування творчої особистості майбутнього педагога.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчив, що проблему модернізації сучасної системи професійної підготовки у вищих навчальних закладах України щодо зближення зі світовими освітніми тенденціями досліджують Я.Болюбаш, В.Брюховецький, В.Кремень, С.Ніколаєнко та інші.

Виявлено, що різні аспекти вивчення феномену фасилітації на сучасному етапі висвітлені в дослідженнях О.Врублевської, О.Димової, І.Жижиної, О.Левченко, В.Суміної та інших.

Виклад основного матеріалу почнемо з уточнення загального поняття «фасилітація». З'ясовано, що фасилітація (від англ. *facilitate* – полегшувати, допомагати) трактується як підвищення ефективності діяльності (її швидкості та продуктивності) індивіда у присутності інших людей. У педагогічну теорію та практику термін «фасилітація» було введено відомим психотерапевтом і педагогом Карлом Роджерсом [5]. Фасилітацію навчання вчений розумів як тип навчання, під час якого педагог-фасилітатор, обираючи партнерську позицію, сприяє розвитку учня (студента), який сам має долати труднощі, досягати реалізації поставленої мети, навчального завдання, врешті-решт, має навчитися жити [2, с. 225].

Аналізуючи частоту вживання поняття «фасилітація» в науковій літературі, звернемо увагу на те, що вживають його, переважно, для позначення сфери проведення тренінгів, семінарів в освіті, у соціально-психологічній роботі, бізнесі («фасилітація груп самодопомоги», «фасилітація процесу організаційних змін», «нові методи фасилітації та організації групового процесу на тренінгу», «базові навички фасилітації»), що дає підстави розглядати фасилітацію як спосіб конструктивної взаємодії. Оскільки термін

«фасилітація» прийшов у педагогіку з психології, то, перш за все, розглянемо його трактування у цій галузі науки [1, с.24].

У вітчизняних наукових працях з психології феномен фасилітації розглядається здебільшого у аспекті екофасилітативного підходу (П.Лушин, 2003), у зв'язку із здатністю психолога здійснювати фасилітаційний вплив на людину (О.Кондрашихіна, 2004), фасилітативної педагогічної дії (І.Авдєєва, 2005) або з позиції особистісного підходу, тобто визначення якостей та властивостей особистості, які сприяють успішній професійній діяльності сучасного фахівця, зокрема такої властивості, як фасилітативність (М.Казанжи, 2006).

Варто зауважити, що термін «педагогічна фасилітація» є відносно новим в українській педагогічній науці, він не належить до традиційних категорій педагогіки. Оскільки поняття «педагогічна фасилітація» досить багатогранне, його визначення й трактування є предметом дискусій. Даний термін при написанні різними авторами використовувався в різноманітних модифікаціях (фацилітація, фасилітація, фасілітація), то наразі доречно зазначити термінологію, яка буде застосовуватись у дослідженні: «фасилітація», «фасилітатор».

Дослідниця О.А.Галіцан розглядає дане поняття «як вид педагогічної діяльності вчителя, яка має за мету допомагати дитині в усвідомленні себе як самоцінності, підтримувати її прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення», «як інтегроване, професійно-значуще, особистісне утворення, котре детермінується педагогічною емпатією учителя, його професійно-педагогічною усталеністю та комунікативною компетентністю» [2].

Фахівцями в галузі педагогіки (Є.Врублевська, І.Жижина, О.Димова, В.Суміна та ін.) було доведено, що фасилітація передбачає організацію своєрідного типу міжособистісних взаємовідносин, які забезпечують створення оптимальних умов для саморозвитку й самореалізації молодої людини, спонукають її до особистісно-духовної перебудови, виявлення активних зусиль для розкриття власних внутрішніх потенцій. Основними характеристиками

таких педагогічних взаємовідносин є взаємопізнання, взаєморозуміння, узгодженість спільних дій і взаємовплив між всіма учасниками навчально-виховного процесу [3; 4].

О.Димова, спираючись на теорію особистісно-орієнтованої професійної освіти у своєму дослідженні визначає, що педагогічна фасилітація є професійно значущою якістю особистості педагога, від якої залежить успішність опанування педагогічною діяльністю, підвищення продуктивності освіти, розвиток суб'єктів педагогічного процесу та формування особливого стилю взаємодії між ними. Вчена також вказує, що педагогічна фасилітація має здатність розвиватися в процесі опанування педагогічною діяльністю та залежить від індивідуально-типологічних особливостей кожного з педагогів [3].

Не заперечуючи поглядів вчених, ми визначаємо педагогічну фасилітацію як складне, динамічне, особистісно-професійне новоутворення педагога, яке визначає діяльність, націлену на створення гуманістичних, діалогічних відносин з дітьми, спрямовану на підтримку особистісного зростання учня (студента), його саморозвиток та самореалізацію, піднесення його навчального та творчого потенціалу.

Отже, підсумовуючи вищесказане, фасилітацію розглядаємо як процес, який дозволяє ефективно організовувати обговорення та розв'язання складної проблеми у групі та за короткий термін виконати всі заплановані дії із максимальним залученням учасників процесу. Фасилітація відрізняється від простого управління навчальним процесом тим, що вона не має директивного характеру. Якщо при традиційних формах управління суб'єкт змушує учасників групи виконувати власні інструкції та розпорядження, то у випадку з фасилітацією її суб'єкт має поєднувати у собі ознаки керівника, лідера та учасника процесу.

Саме педагогічна фасилітація у процесі підготовки майбутнього фахівця дає студентам змогу бути більш продуктивними в своєму творчому процесі завдяки креативному мисленню та знаходженню інноваційних рішень. Однак, найважливіше – вона є мотиваційним інструментом завдяки сприянню повному

залученню особистості до процесу самостійного прийняття рішень і зобов'язань.

З метою створення умов для творчої активності студентів у ситуаціях, максимально наближених до їх майбутньої професійної діяльності, застосовують: індивідуальні та групові проекти; спільну з викладачем дослідну діяльність у межах його наукових інтересів; спецсемінари з обговоренням інновацій у науці; спільні дискусії студентів старших та молодших курсів; міні-конференції; науково-практичні студентські конференції; аукціон ідей; індивідуальне прикріплення студентів до викладачів, які займаються науково-дослідною діяльністю, як помічників та асистентів тощо.

Таким чином, можемо сформулювати мету фасилітації, яка визначається організацією ефективної роботи студентів на засадах гуманізму, проблемності, особистісного творчого саморозвитку, конструктивної взаємодії.

Пріоритетне завдання фасилітатора – донести до студента думку про те, що основний результат навчання у виші – здатність до інтенсивного і грамотного пошуку знань; полегшення і водночас стимулювання (фасилітація) процесу навчання для того, хто навчається, тобто уміння створювати відповідну інтелектуальну й емоційну атмосферу, а також атмосферу психологічної підтримки в групі.

На заняттях фасилітатор організовує роботу студентів, сприяє розвитку їх особистісних якостей, творчості, допомагає ідентифікувати проблеми і приймати рішення. Викладач займає позицію помічника та допомагає студенту самостійно знаходити відповіді на запитання, формувати нові навички. Викладач уже не інформатор, а фасилітатор, тобто організатор самостійної пошукової роботи студентів [7].

Російський педагог М.Зиновкіна, досліджуючи у своїх працях креативне навчання як нову галузь сучасної освіти, зазначає, що перехід педагога від традиційних форм навчання до творчого стилю професійної діяльності відбувається поступово, оскільки він пов'язаний із глибинною особистісною перебудовою як викладача, так і студентів, як учителя, так і учнів. Головним є

не стільки зміна змісту та методів навчання, скільки становлення та закріплення основних творчих особистісних установок, постійне професійно-творче особистісне зростання педагога. Педагог виступає як фасилітатор креативного навчання, тобто створює:

- 1) сприятливі умови для самостійного й осмисленого навчання;
- 2) активізує і стимулює допитливість і творчі пізнавальні мотиви студентів, їхню групову навчально-творчу роботу;
- 3) підтримує прояви у ній кооперативних тенденцій;
- 4) надає студентам різноманітний навчальний матеріал креативного й інноваційного характеру [4].

Формування творчої особистості студента значною мірою залежить від творчого потенціалу та особистісно-професійних якостей викладача вишу.

Формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів, за нашим припущенням, можна досягти в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу за допомогою цілеспрямованої роботи зі студентами – майбутніми вчителями, що передбачає впровадження спеціально розробленого комплексу педагогічних умов.

Під педагогічними умовами формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів ми розуміємо такі обставини, які забезпечують стійку позитивну динаміку формування досліджуваного феномену та його структурних компонентів.

На наш погляд, такими обставинами є: розвиток комунікативних умінь студентів засобами інтерактивної взаємодії; толерантне ставлення фасилітатора до студентів, розуміння їх реакцій; проблемність навчання; забезпечення діалогізації навчально-виховного процесу ВНЗ шляхом використання спеціально підбраного комплексу вправ; глибока довіра фасилітатора до студентів, їх можливостей, створення емоційно-позитивного фону навчання; забезпечення студентів інформаційними, дидактичними, матеріально-технічними ресурсами.

Розвиток компонентів педагогічної фасилітації визначається за такими критеріями як:

- емотивний, показниками якого є: наявність у майбутніх учителів доброзичливості, здатності до емпатії, емоційного інтелекту, експресивності, особистісної креативності;

- регулятивний, що передбачає наявність таких показників, як контроль у спілкуванні, стресостійкість, конфліктостійкість, сталість та адекватність самооцінки;

- когнітивно-конативний з показниками: товариськість, потреба у спілкуванні, комунікативна імпульсивність, невербальна креативність [2].

Для перевірки ефективності визначених педагогічних умов, нами була проведена дослідно-експериментальна робота з метою формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів у процесі навчання у ВНЗ. Така робота передбачала проведення первинного та прикінцевого зрізів, задля визначення динаміки рівня сформованості педагогічної фасилітації та формувального експерименту, який передбачав упровадження вищезазначених педагогічних умов у навчально-виховний процес ВНЗ.

Для цього, на заняттях з циклу професійної та практичної підготовки майбутніх педагогів ми передбачили використання дискусій, диспутів, евристичних бесід, ігрових методів (ділові, рольові, імітаційні, сюжетні ігри), комунікативних тренінгів, письмових робіт-роздумів (есе), розв'язання педагогічних задач, проблемних ситуацій, кейсів тощо.

Наприклад, для діагностики рівня розвитку педагогічного творчого мислення студентів може бути застосований фасилітаційний метод розв'язання педагогічних задач і аналізу педагогічних ситуацій.

Педагогічна ситуація. Під час перевірки контрольних робіт з математики учитель помітив, що один з середніх учнів вирішив задачу майже так, як найкращий учень у класі. У вчителя виникла підозра, що перший учень списав у другого. Свою підозру він виказав вголос, коли роздавав зошити. Обидва учні якось невміло захищались і вчитель повторив своє звинувачення. Тоді перший

учень в знак протесту порвав свою контрольну роботу. Вчитель наказав йому вийти з класу. Учень відмовився. Виникла конфліктна ситуація, яка призвела до того, що учень повинен був вибачитися перед учителем. Через деякий час учитель викликав цього учня до дошки і він написав рішення однієї з домашніх задач. Поглянувши на дошку, вчитель побачив якісь незвичні обчислення і під ними правильну відповідь. «Ти що, підставив готову відповідь?» — спитав учитель. «Ні, я розв'язав задачу своїм способом», — відповів учень. «Знаю я, який це спосіб», — іронічно підкреслив учитель. Однак, уважно придивившись, він переконався, що учень дійсно раціонально вирішив задачу. Клас очікував і був готовий пожартувати над своїм товаришем, а він стояв і з образою дивився на вчителя.

Етапи роботи над аналізом педагогічної ситуації:

Етап 1. Виділити в даній ситуації якомога більше характерних ознак цієї ситуації.

У даній педагогічній ситуації можна виділити такі ознаки:

1. Середній учень розв'язує задачу майже як відмінник.
2. У вчителя виникла підозра в тому, що задача списана.
3. Учитель виказує свою підозру вголос при всьому класі.
4. Обидва учні невміло захищаються.
5. Учитель повторює обвинувачення.
6. Перший учень порвав свою роботу.
7. Учитель наказує йому вийти з класу.
8. Учень відмовляється.
9. Конфліктна ситуація.
10. Учень змушений вибачитися.
11. Учитель викликає учня до дошки.
12. Учень показує незвичне розв'язання задачі.
13. Відповідь, отримана вкінці, абсолютно правильна.
14. Учитель виказав припущення, що учень підставив відповідь.
15. Учень стверджує, що вирішив задачу своїм способом.
16. Учитель іронізує з приводу цього способу.
17. Учитель уважно придивляється до рішення.
18. Рішення, що побачив учитель, було раціональне.
19. Клас очікує реакцію вчителя.
20. Клас готовий пожартувати над учнем.

Етап 2. Знайти найбільш суттєві характеристики з виділених ознак.

Суттєвими ознаками даної ситуації є: 1, 2, 3, 6, 7, 8, 12, 14, 15, 18, оскільки на їх основі учитель може корегувати свою поведінку. Саме аналіз цих суттєвих ознак допомагає сформулювати гіпотезу, а потім знайти розв'язання задачі.

Етап 3. Аналіз педагогічної ситуації.

Етап 4. Розв'язання педагогічної задачі.

Етап 5. Обробка результатів.

Пропонуємо зразковий варіант групового розв'язання даної задачі студентами, що характеризує високий рівень їх педагогічного мислення. Учитель зробив помилку, коли виказав своє припущення вголос. Він повинен був звернути увагу на поведінку учнів ще тоді, коли вони невпевнено захищались у відповідь на його звинувачення. Сигналом для вчителя повинен був стати момент, коли учень порвав свою роботу (середній учень зник з тим, що всі знають, що він списує, тому просто так він зошит не порвав би).

Ще однієї помилки припустився вчитель, коли наказав учневі вийти з класу і тим самим розписався у своїй безпорадності. Крім того, кожному вчителю потрібно уважно читати методичну літературу, щоб не опинитися у такому положенні, коли обчислення, проведене учнем, виявилось для вчителя незвичним.

Якщо у вчителя і закрився сумнів, то він міг би запропонувати учневі пояснити цю задачу для всього класу біля дошки. Ще одна можливість виправити помилку вчителем - це вибачитися перед учнем, похвалити учня за нестандартне рішення контрольної задачі і відверто визнати свою неправоту. Тоді учень пробачить учителю його педагогічну помилку, тому що діти високо цінують відвертість.

Таким чином, можна зробити висновки, що якісна характеристика професійної готовності вчителя до розв'язання педагогічних задач залежить не лише від засвоєних ним знань і умінь, а й від рівня розвитку його педагогічного творчого мислення, що дозволяє вчителю правильно орієнтуватися в педагогічних ситуаціях, знаходити ефективне розв'язання педагогічних задач, відкриває шляхи до опанування вершин педагогічної майстерності.

Обрані нами фасилітаційні методи роботи надають прекрасну можливість для формування навичок креативного мислення. Саме тут студенти природним чином набувають умінь створювати довірливу атмосферу, висловлювати свої думки та формулювати гіпотези, усвідомлювати й трансформувати негативні емоційні та поведінкові реакції, моделювати стратегії подолання різноманітних бар'єрів без запуску механізмів психологічного захисту, будувати щирі стосунки й конструктивну конфронтацію, підвищувати особисту відповідальність тощо.

Відтак, застосоване ігрове включення у професійну діяльність учителя надало змогу студентам, по-перше, адекватно оцінити свій емоційний стан у ході виконання такого виду роботи, спробувати використати набуті знання з ведення діалогу та навчитися цінувати думку партнерів по спілкуванню, навіть, якщо вона не збігається з власною.

Під час проведення тренінгових вправ інтерактивного характеру («Давайте поговоримо», «Чи вмієте Ви слухати», «Говорю я – говориш ти», «Слухаю тебе», «Власна розповідь», «Дебати», «Прес-конференція», «Як говорити», «Говоримо правильно», «Я Вас слухаю», «Діалог», «Слухаймо уважно», «Мова тіла», «Відгадай предмет», «Контакт», «Побажання», «Зображення емоцій» тощо) ми дійшли висновку, що вони допомогли студентам – майбутнім учителям розвинути свої можливості спілкування, набуті навичок ведення діалогу, полілогу, вміння слухати співрозмовника, бути уважними до думки інших.

Після аналізу проведеної роботи ми відзначили, що студенти зрозуміли та засвоїли такі принципи роботи сучасного вчителя-фасилітатора, як-от: ефективність впровадження особистісно-орієнтованих комунікативних технологій у роботі з учнями, динаміку готовності фахівця до інновацій у своїй галузі; самоаналіз професійної діяльності; формування готовності до пошуку варіантів розв'язання проблем, до гнучкої варіативної поведінки в складних ситуаціях; емпатичні тенденції; стилі спілкування: комунікативний та рефлексивний тощо. Серед особистісних рис особливе значення мають:

відповідальність, упевненість у собі, шанобливе ставлення до людей, оптимізм, почуття гумору.

Аналізуючи одержані дані, ми дійшли висновку, що впровадження у навчально-виховний процес вищого навчального закладу визначеного нами комплексу педагогічних умов та застосування різних фасилітаційних форм та методів на заняттях професійно-практичної підготовки забезпечує стійку позитивну динаміку формування творчої особистості майбутнього вчителів. З'ясовано, що педагогічна фасилітація має за мету допомагати майбутньому фахівцю в усвідомленні себе як самоцінності, підтримувати його прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, сприяти його особистісному зростанню, розкриттю професійних здібностей, пізнавальних можливостей, актуалізовувати ціннісне ставлення до людей, природи, національної культури на основі організації гуманістичного, діалогічного, суб'єкт-суб'єктного спілкування, атмосфери безумовного прийняття, розуміння та довіри.

Список використаних джерел

1. Авдєєва І. М. Принципи педагогічної фасилітації / Ірина Миколаївна Авдєєва. – К. : Главник, 2005. – [Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України: вип. 26 у 4-х т. / За ред. С.Д. Максименко / Т.1. – 2005. – С.24-28.

2. Галіцан О. А. Формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі // Ольга Анатоліївна Галіцан Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. Випуск 5 (155). Частина I. - Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. – С. 223-227.

3. Дымова О.И. Педагогические условия развития способности к фасилитирующему воздействию у будущих учителей: дис. канд. пед. наук. / О.И.Дымова – Хабаровск: Комсомольский-на-Амуре государственный педагогический университет, 2002. – 199 с.

4. Жижина И.В. Психологические особенности развития фасилитации педагога : дис. ... канд. псих. наук: / И.В.Жижина. – Екатеринбург, 2000. – 186с.
5. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Дж. Фрейберг – М.: Смысл, 2002. – 527 с.
6. Сорочан Т. М. Фасилітація – нова функція післядипломної педагогічної освіти / Т.М. Сорочан // Освіта на Луганщині. – 2004. – №2 (21). – С. 8–11.
7. Фісун О. В. Реалізація ідей фасилітації в діяльності вчителя / О.В.Фісун // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школі. – 2009. – № 2. – С. 385–391.
8. Хоменко А. В. Фасилітація як феномен гуманних відносин учителя й молодшого школяра / Алла Василівна Хоменко // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – №1. – Бердянськ: БДПУ, 2009. – 272 с.

Выяснено сущность понятия «фасилитация», обозначены условия эффективной реализации педагогической фасилитации студентов вузов на занятиях профессиональной и практической подготовки с целью формирования творческой личности будущего педагога, определено фасилитационные формы и методы, осуществлен анализ их применения на практике.

Ключевые слова: *фасилитация, фасилитатор, интерактивное взаимодействие, коммуникативные способности, творческая личность.*

The essence of the concept of "facilitation", outlined for the effective implementation of educational facilitation of university students in class professional and practical training in order to develop the creative personality of the future teacher, identified fasylitatsiyi forms and methods, analyzes their application in practice.

Key words: *facilitation, facilitator, interact, communication skills, creative personality.*

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>